

**Морально-правова відповідальність батьків за виховання дітей
у 70-х роках ХХ століття в Україні**

Кінець ХХ - початок ХХІ століття в Україні характеризується підвищеною увагою суспільства до сім'ї, сімейного виховання, до відповідальності батьків за виховання дітей. Особливої актуальності набувають питання, присвячені обґрунтуванню нових шляхів, нових підходів до повернення традицій сімейного виховання, піднесення значущості сім'ї у розвитку суспільства.

Людство все частіше шукає відповіді на складні життєві ситуації в соціальних структурах, а в природному розвитку людини – в сім'ї, родині. “Сім'я – найфантастичніша, найдавніша з усіх суспільних інституцій. Сім'я збереглася впродовж усієї історії, не зруйнувалася, незважаючи на безліч соціальних катаклізмів. Навіть у країнах і регіонах, де ситуація справді напружена, сімейне життя триває – з його радощами і печалями, народженнями, нерозв'язаними конфліктами, розлученнями і примиреннями” [6].

Проблеми сім'ї є досить актуальними у багатьох науках (філософії, політології, соціології, психології). Структура сім'ї, функції та шлюбно-сімейні стосунки українців, сімейні обряди, звичаї постійно є предметом дослідження етнографів, фольклористів, етнологів тощо.

Сім'я, виховання дітей у сім'ї на всіх етапах становлення історії педагогіки були об'єктом наукового пошуку. Етнопедагогічно обґрунтовані основи сімейного виховання в дослідженнях М.Грушевського, Є.Сявакко, М. Стельмаховича та інших.

У сучасних науково-педагогічних дослідженнях сім'ї та її виховних завдань аналізуються функції сім'ї – провідна роль батьків у вихованні, їх пряма безпосередня відповідальність за виховання дітей.

При цьому акцентовано на необхідності звернення до історичного досвіду української родини у справі виховання молоді з урахуванням чинного законодавства України, міжнародного законодавства (А. Кузьмінський, В.Постовий, М.Фіцула).

Сімейні стосунки, як і інші важливі питання суспільства, регулюються нормами права, тобто держава в певних межах встановлює обов'язки членів сім'ї, спрямовує їх на гармонійний розвиток сім'ї.

Сьогодні українська держава переживає не кращі часи: негативні явища, пов'язані з екологічними, економічними, трансформаційними процесами значно вплинули на демографічний стан в Україні, на сім'ю, сімейне життя, на дітей, на їх виховання.

Знайти відповіді на хвилюючі питання сьогодення можна, звернувшись до історичного досвіду української родини.

Аналіз наукової, історичної літератури, архівних матеріалів партійних та комсомольських організацій свідчить, що досить велика увага питанням відповідальності батьків за виховання дітей надавалась у 60-70- роках ХХ століття.

Вивчення нормативно-правової бази сім'ї, форм і методів роботи громадських організацій щодо морально-правового обов'язку всіх батьків за виховання дітей. Батьки повинні були чітко усвідомити, що виховання підростаючого покоління – моральний і правовий обов'язок усіх батьків. У той історичний період вимоги до батьків у вихованні дітей були закріплені законом, і на варті його виконання стоїть держава та її соціалістичний правопорядок і радянська законність. У статті 16 Кодексу законів про сім'ю, опіку, шлюб і акти громадянського стану Української РСР записано: “Батьки зобов'язані піклуватися особою неповнолітніх дітей, їх здоров'ям та фізичним розвитком, вихованням їх у напрямку, який відповідає цілям

держави та державним завданням виховання, освітою і підготовкою їх до суспільно корисної праці” [2, с.9].

Аналіз історичної літератури свідчить, що чільне місце у формуванні моральної відповідальності дітей відведено засобам громадського впливу. Адже не є винятком випадки, коли підлітки ставали на шлях порушення правил соціалістичної дійсності (хуліганство, пияцтво, крадіжка тощо). До роботи з такими дітьми разом з батьками і педагогами залучались партійні, комсомольські і громадські організації, а також ціла система державних органів: суд, прокуратура, міліція, виправно-виховні заклади і установи закритого типу (школи-інтернати).

Історія свідчить, що головною причиною негативної поведінки дітей є незадовільне батьківське виховання, бездоглядність, аморальне життя самих батьків. Саме така безвідповідальність батьків і приводить до аморальних вчинків у поведінці дітей. Щоб не допустити масових порушень молодого покоління радянська система виховну роботу в освітніх закладах вибудовувала передусім на засадах колективізму, головним принципом якого було – один відповідальний за всіх і всі відповідальні за одного.

Таким чином, у роботі з батьками використовувались як індивідуальні, так і колективні форми і методи роботи. До таких належали навчальні (педагогічна правова просвіта) й індивідуально-виховні методи та прийоми, що застосовувалися як вчителями, так і громадськими організаціями. Якщо ж така робота не допомагала матері або батькові знайти правильний шлях у вихованні дітей, громадськість йшла на реалізацію заходів моральної відповідальності. Для батьків сутність моральної відповідальності полягала в тому, що громадська думка (осуд) впливала на них, їх свідомість, спрямовувала батьків на аналіз і самоаналіз власного життя, власної поведінки, на подальші кроки у шлюбно-сімейних стосунках.

Моральна відповідальність окремих батьків за виховання дітей обговорювалась у трудових колективах, де працювали батьки, за місцем їх

проживання (на радах домових комітетів), у школах (батьківськими комітетами). У більшості випадків використовувалась така форма роботи як бесіда. Були такі випадки, коли громадські об'єднання приймали рішення щодо обговорення питань батьківських обов'язків на загальних зборах. При цьому проводилось і навчання, і розгляд конкретних ситуацій, і обговорення ставлення певних сімей до виконання батьківського обов'язку.

На таких зборах панувала ділова атмосфера, звучала критика і самокритика, обмін думками, що забезпечувало обґрунтування і доказовість типового і головного, що заслуговує на увагу, на засудження негативних тенденцій у вихованні. Саме таке обговорення в колективі сприяло формуванню правильної позитивної чи негативної оцінки поведінки та дій батьків, посилювало відчуття обов'язку і усвідомлення відповідальності за виховання підростаючого покоління. Під час такого обговорення формується об'єктивна оцінка **практики** виховання, що склалася в конкретній сім'ї, і таким чином усі члени колективу прагнули справедливих висновків. Ураховуючи принцип колективізму висувалися досить високі вимоги до особи, яка обговорювалась, водночас ставлення було таким, що не принижувало гідності батьків. Уся робота була спрямована переважно на те, що обговорення неправильної поведінки батьків змушувало їх відчувати сором перед колективом, переживання втратити довіру колег. Такі форми роботи були досить позитивними та ефективними.

Про ефективність заходів щодо формування моральної відповідальності свідчить те, що батьки починали сумлінно виконувати свої обов'язки, а громадські об'єднання підтримували їх, колектив починав прихильно ставитись до них. Таким чином, неприємні переживання змінювалися повагою і довірою товаришів, колег, учителів і в кінцевому результаті – повагою і авторитетом дітей.

У той час дієвість моральної відповідальності за виховання дітей забезпечувалася великим авторитетом громадської думки тим, що висунуті вимоги відображали вимоги суспільства загалом і підтримувались у

більшості всіма членами колективу, давали змогу практичного вирішення кожного з питань, пов'язаних з моральною відповідальністю батьків за правильне виховання дітей.

Також слід зазначити, що громадськість досить пильно стежила за ефективністю заходів морального впливу на батьків у кожному конкретному випадку, і до окремих рішень зверталася неодноразово, звертаючи увагу батьків на виконання рішення колективу щодо виконання своїх прямих батьківських обов'язків.

Дієвим організатором у справі виховання дітей були профспілкові організації, які постійно опікувалися питаннями виконання батьками своїх прямих обов'язків. Перш за все, робота була спрямована на посилення зв'язку школи з трудовими колективами підприємств, установ, колгоспів та радгоспів. Школи надавали трудовим колективам інформацію про існуючі проблеми в сім'ях їх працівників, а це давало змогу без запізнення відреагувати на ситуацію, що склалася, прийняти відповідні рішення та забезпечити їх виконання.

Важливим знаряддям у практичній реалізації заходів щодо моральної відповідальності батьків за виховання дітей була періодична преса. На сторінках газет і журналів постійно обговорювалися ці питання. Безпосередньо друкувались листи окремих громадян щодо хибних проявів у вихованні молоді окремими батьками, широко висвітлювався досвід трудових колективів, шкіл, громадськості про таку практичну позитивну роботу, давались поради щодо усунення такого ганебного явища, як безвідповідальне ставлення до своїх дітей. Тому такий матеріал виступав як чинником формування громадської думки, давав змогу переконати батьків, що справа виховання дітей – справа не тільки особиста, а й суспільна.

Аналіз літератури, періодичних видань, архівних матеріалів місцевих і республіканських органів влади свідчить, що в окремих випадках на батьків впливали через відповідні органи громадського місцевого самоврядування та органи громадського активу.

Так, під керівництвом обласних, міських, районних Рад депутатів трудящих працювали штатні та позаштатні відділи виконкомів; комісії сприяння сім'ї і школі при відділах народної освіти, підприємствах і в установах; вуличні, квартальні й будинкові комітети; жіночі ради; ради ветеранів і пенсіонерів; ради громадськості при дитячих кімнатах міліції.

До такої роботи з батьками були залучені товариські суди і народні дружини. Всі ці організації використовували специфічні їм форми роботи. Слід зазначити, що основними засобами такого впливу були: форми і методи роботи, які носили організаційний і рекомендаційний характер, а також засоби переконання.

Як правило, кожна громадська організація мала свої завдання, які спрямовували батьків на виконання своїх обов'язків щодо виховання дітей: проводили роз'яснювальну роботу серед батьків, допомагали налагодити побут, нормальне життя дітей. Практикувалась і така форма роботи, як призначення в окремих випадках громадських шефів у сім'ї з числа членів Рад (депутатів) або провідних спеціалістів підприємства, радгоспу, колгоспу. Якщо ці заходи не давали позитивного результату, то громадські організації були змушені звертатися до заходів примусового характеру. Наприклад, товариський суд міг винести попередження, догану (навіть таке публікувалось у місцевій пресі), штраф у розмірі 10 карбованців. Якщо ж і ці заходи не сприяли покращенню виховання дитини в сім'ї, батьки не могли справитися із своїм головним обов'язком вихователів, то тоді комісія у справах неповнолітніх районної чи міської ради народних депутатів приймала рішення про направлення сина чи доньки до спеціальної школи закритого типу чи до дитячої трудової колонії.

Отже, аналіз наукової літератури, законів про шлюб та сім'ю, архівних матеріалів, що стосуються діяльності громадських організацій у 70-роках ХХ ст. є свідченням, що в цей історичний період проводилась системна, цілеспрямована робота по формуванню моральної відповідальності батьків за виховання дітей на основі нового Закону про шлюб і сім'ю. До цієї роботи

були залучені трудові колективи підприємств, радгоспів і колгоспів, школа, партійні і комсомольські організації, органи виконавчої влади.

Існувала ціла низка громадських організацій, які проводили відповідну роз'яснювальну роботу, опікуючись матеріальним становищем сім'ї та побутом дітей. Дієвими також були заходи примусового характеру, що приводило до штрафних санкцій, до направлення дітей з девіантною поведінкою до навчальних закладів закритого типу. Вся ця діяльність була спрямована на те, щоб батьки несли повну моральну і правову відповідальність за виховання дітей. Від них значною мірою залежало формування і становлення підростаючого покоління, яке відповідало моральному кодексу будівника комунізму, сформульованому у Програмі КПРС (1962 р.). Програма КПРС проголошувала завдання “виховання нової людини, всіх трудящих в дусі високої ідейності і відданості комунізму, комуністичного ставлення до праці і суспільного господарства, цілковите подолання пережитків буржуазних поглядів і навіть всебічний, гармонійний розвиток особи, створення справжнього багатства духовної культури” [4, с.102]

Цим завданням була підпорядкована тогочасна система освіти й виховання в Україні, що поєднувала в собі громадське і батьківське виховання. В свою чергу однією із важливих складових системи сімейного виховання була обов'язковість формування моральної відповідальності батьків за виховання дітей, на що й було спрямоване наше дослідження проблеми. Подальшого вивчення, на наш погляд, вимагають питання формування правової відповідальності батьків за виховання дітей у 60-70 – х роках ХХ століття.

Література:

1. Взаимоотношение родителей и детей по семейному законодательству. – М.: Гослитиздат, 1960.– С.24.
2. Кодекс законів про сім'ю, опіку, шлюб і акти громадянського стану, К.: Держполітвидав, 1958. – С.9
3. Макаренко А.С. Книга для батьків. – Твори.– Т.4, “Радянська школа”, К.:1954.– С.25.
4. Програма Комуністичної партії Радянського Союзу, Держполітвидав УРСР.– К., 1962. – С.102.
5. Родинна педагогіка: Навчально-метод. посібник/ А.А. Марушкевич та ін. – К.: ПАРАПАН, 2002. – 216 с.
6. Родинно-сімейна енциклопедія /Авт. кол. В.М.Благігін, Н.І.Белкіна та ін. – К. : Богдана, 1966. – 438 с.
7. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка. – К.: Рад. школа,1978. – 263 с.